

TŘETÍ FÁZE EKUMENICKÉHO Hnutí

Za hranicemi krajiny, kterou známe

Alan Falconer

THE THIRD PHASE OF THE ECUMENICAL MOVEMENT. *Beyond the Limits of the Familiar Landscape* In recent years a sense of crisis in the ecumenical movement has been frequently discussed. The author tries to show that the apparent problems may be rather termed the growing pains of the ecumenical movement. The period of seeking cooperation, consensus and complementarity between the churches has fulfilled its role and a radical conversion seems to be necessary for further growth of the ecumenical movement. The third phase of the ecumenical movement invites the churches to commit themselves to each other, to a process of conversion, by incorporating the other into themselves. On the way from conflict to koinonia the churches are called to accept kenotic ecclesiology, to expose their attitudes and institutions to a new perspective, to become open and vulnerable, to live a self-giving and self-emptying life. Such a transformation may enable the church to be a sign of the world as God intends it to be.

Starost a kritické otázky po budoucnosti ekumenického hnutí provázejí toto hnutí po celé jeho dějiny. Mluvílo se o únavě, znejistění, nevoli, ztrátě motivace, úbytku zájmu, ale v posledních letech již též o krizi. Po století intenzivní teologické práce se jednota nezdá být bližší, než byla; církve se spokojují s koexistencí, dohody, jichž dosáhli teologové, jsou recipovány zdoluhavě, s malým dopadem na kurikula teologických učilišť a na církevní praxi. Je nepochybné, že se vztahy mezi církvemi zlepšily na všech rovinách, zmizela konkurenčnost, rozšířila se tolerance a spolupráce. Někde se realizovaly unie církví dříve rozdělených. Ale plody zápasu o ekumenický konsensus se v plné míře nedostavily, očekávání se nenaplnila, naděje byly zklamány.

Řada komentátorů činí za tuto krizi odpovědnými církve samé. Štrasburský institut pro ekumenické bádání například zjišťuje: „(Ekumenické) hnutí není církvemi neseno, nýbrž spíše rostoucí měrou kontrolováno a administrováno. Církevně-politické a církevně-strategické úvahy se do něj vměšují čím dál více.“¹ Zdá se opravdu, že církve stále více usilují o to, aby ovládly ekumenickou agendu; pozorujeme rostoucí tendence k prosazení vlastní konfesijní identity a snahy bránit se změnám. Takže slovo „krize“ není nadsázkou.

¹ Krise und Herausforderung der ökumenischen Bewegung, in: *Una Sancta* 49, 1994, 277.

Domnívám se však, že tato „ekumenická krize“ je logickým výsledkem vývoje ekumenického hnutí samého, že jde o jeho „bolesti růstu“.

Hlavní prvky a momenty růstu ekumenického hnutí

V prvním stadiu se církve snaží vyjít ze situace konkurenčnosti k uznání existence druhých a ke koexistenci. Zaujímají postoj, který je v jádře komparativní: Srovnávají své doktrinní pozice navzájem – např. v otázce eucharistie, ordinované služby, interkomunie, milosti (tak první konference Hnutí pro víru a řád). Každá tradice předložila své chápání diskutovaného problému, zjistily se shody a byly identifikovány oblasti neshody a odkázány k dalším diskusím. Tato metodologie byla uplatněna v otázkách doktrinních i etických.² Umožnila církvím vyjít z izolace nebo nepřátelství. Avšak tato metodologie není v podstatě metodou dialogu, nýbrž monologu. Je charakterizována heslem: „My tě akceptujeme, pokud jsi takový, jako my, ale odmítáme tě tam, kde existují odlišnosti.“

Skotský básník Edwin Muir tuto situaci podmanivě popsal ve své básni „Místo osamění“ (*The solitary Place*):³ „Když není koho se ptát a není, kdo by odpovídal, toliko já a ne-já..., když má mysl klade otázky a sama dává odpovědi, když vše, co spatřuji... je plochý obraz skrytý za okem a pouze mé myšlenky se se mnou setkávají, mne míjejí nebo mě následují, pak jsem sám...“

Jsou-li naše vlastní perspektivy jedinými akceptovatelnými pozicemi, pak není možné nic jiného, než potvrzovat *status quo*, své „místo osamění“. Metoda komparace pohnula v první fázi ekumenického hnutí mezicírkevními vztahy od konfliktu ke koexistenci, ale nebyla s to vytvořit vztahy skutečného společenství (*communio, koinónia*) mezi církvemi.

Na světové konferenci pro víru a řád v Lundu (1952) byla vypracována nová metodologie: Základnou teologických rozhovorů má být snaha o dosažení konsensu. To nemělo platit jen pro doktrinní otázky; odpovídalo tomu i úsilí, aby církve způsobem kooperativním a konsensuálním také jednaly. Světová konference přijala princip, který později vešel ve známost jako *Lundský princip*: „Neměly by si naše církve položit otázku, zda jsou dostatečně ochotny k rozhovoru s jinými církvemi a ke společnému jednání

² Tento přístup je zřetelný v konferencích pro „Praktické křesťanství“ v souvislosti problému vztahu mezi církví a společností.

³ Edwin Muir, *Collected Poems*, London 1960, 81.

ve všech záležitostech kromě těch, v nichž je hluboké rozdíly přesvědčení nutí k separátní akci?“⁴

Tato otázka navrhuje nový typ vztahů mezi církvemi. Metodologie komparativní ustupuje metodologii konsensu. Církev usilují teologizovat společně, vytěžit z bohatých pokladů svých konfesních tradic společnou teologii. Podloží těchto snah bylo pochopení povahy církve jako putujícího Božího lidu, kde se ve vzájemném společenství jeden od druhého učí na dlouhé cestě hledání pravdy.

První etapy bylo dosaženo shodou o tom, jak dělat teologii společně – diskutují o Písmu, tradici a výkladu Písma.⁵ To bylo základnou, na které bylo možno dosáhnout konsensu o křtu, eucharistii a ordinaci, o společném vyznávání apoštolské víry a o jiných otázkách, jež byly projednávány v bilaterálních a multilaterálních dialozích. Metoda konsensu, uplatněná v diskusích o otázkách učení, jakož i v otázkách vztahu církve a společnosti, dala církvím odvahu vykročit z „místa osamění“. Cesta od konkurence a koexistence ke komparativní akceptaci se prodloužila v cestu ke kooperaci, konsensu a vědomé komplementaritě: Prosazovalo se vědomí, že žádná tradice nemůže žít bez tradice druhé, že jedna druhou potřebuje.

Dosažený konsensus však musí být recipován. Jak přijímáme jeden druhého? Jak pokročíme od uznání konsensu k jeho přijetí, k životu v konsensuálním způsobu? Zde leží současná krize ekumenického hnutí. V reakci na ni vyzývá řada ekumenických teologů k dalšímu kroku za metodologii konsensu: ke konverzi. Otec John Hotchkin to označil za třetí fázi ekumenického hnutí.⁶

Putování za konverzí

Radikální výzvu ke konverzi představuje zpráva vlivné smíšené skupiny teologů *Groupe des Dombes* (kterou založil známý abbé Paul Couturier); má titul: „Pro obrácení církvi“ (*Pour la Conversion des Églises*). Zpráva zkoumá vztah mezi identitou a změnou a koncept obrácení jakožto rámce pro změnu.⁷

⁴ Lukas Vischer (ed.), *Einheit der Kirche. Material der ökumenischen Bewegung*. München 1965, 94.

⁵ Nejdůležitější dokumenty této diskuse vydala Ellen Flesseman-van Leer: *The Bible: Its Authority and Interpretation in the Ecumenical Movement*, Ženeva 1980.

⁶ V referátu před North American Academy of Ecumenists; *The Ecumenical Movement's Third Stage*, in: *Origins* 15, 1995, 354–361.

Co je konverze?

Ve své důležité práci o aspektech obrácení v Novém zákoně rozlišuje Beverly Gaventa tři kategorie osobní proměny.⁸

První kategorií je „alternace“, střída, poměrně omezená forma změny, přirozený životní proces růstu, kde pozdější vývoj spočívá svými kořeny ve stadiích předchozích.

Druhá kategorie: Kyvadlové vychýlení, radikální změna, při níž jsou předchozí vazby odmítnuty a nahrazeny novým závazkem a novou totožností. Katalyzátorem takové změny může být nějaká událost, nějaká osoba, nějaká skupina nebo i jiná příčina. Minulost a přítomnost jsou rozpojeny. Tento typ obrácení vede k diskontinuitě.

Třetí kategorií je transformace. Jde o změnu pohledu a vnímání, o reinterpretaci minulosti i přítomnosti. Narozdíl od kyvadlového vychýlení nevyžaduje transformace zavrhnout nebo negovat minulost a hodnoty dosud zastávané. Znamená nový pohled, nové pochopení, nové uchopení minulosti. (Apoštol Pavel po svém obrácení zůstal židem; ale význam svého židovství spatřil v jiném světle.) Katalyzátorem transformace může být událost, osoba, skupina, ale transformace je proces kontinuální, složený ze série momentů či událostí, jejichž vlivem se mění celý horizont. Je to transformace do pospolitosti vzájemné odpovědnosti a vzájemného závazku.

V dnešní krizi ekumenického hnutí je volání po konverzi voláním po transformaci (ne po kyvadlové výchylce). Je to pozvání k novému horizontu, v němž je inkorporováno, jak druzí vnímají a chápou.

Výzva k transformaci

Volání po transformaci – třetí fázi ekumenického hnutí – je výzvou hledat nové, inkluzivnější vyjádření křesťanské víry. Je to volání, aby církve různých konfesních tradic uznaly, čemu se jedna od druhé naučily, aby pochopily komplementaritu, objevenou v teologických diskusích i společných akcích. Je to pozvání, aby se církve navzájem zavázaly k procesu konverze tím, že do sebe pojmu druhého a ztělesní tak svou *koinónii*. Je

⁷ Groupe des Dombes, Für die Umkehr der Kirchen, Frankfurt 1994. K historii této skupiny viz: A. Blanchy, Zur Geschichte der Groupe des Dombes, tamtéž 12–16; René Girault, Fifty Years of Ecumenical Dialogue in Europe: The Groupe des Dombes, in: Ecumenism 95, 1989; Patrick Rodger, Ecumenical Dialogue in Europe, London 1966.

⁸ Beverly Gaventa, From Darkness to Light: Aspects of Conversion in the New Testament, Philadelphia 1989, zvl. str. 148n, odkud čerpám pro následující odstavce svého textu.

to pozvání – řečeno slovy skotského básníka Crichtona Smithe – „vykročit za hranice krajiny, kterou znám“.⁹

Je to výzva rušivá. V tomto století se církve namnoze již odvážily pohybu k realizovanému vzájemnému společenství. Avšak obecně vzato se církve dnes nacházejí na různém místě desetistupňové cesty od konfliktu ke koinónii.¹⁰ V některé situaci již bylo možné uskutečnit unii nebo vstoupit do smluvního závazku, jinde nikoli. Dokonce i církve téhož konfesního původu v jedné zemi se teprve nacházejí ve stadiu vzájemného konfliktu nebo pouhé koexistence – problém, který toho času zaměstnává Světový reformovaný svaz. Různost partnerů znamená různost stadií na této cestě.

Co nás na této cestě zdržuje? Podobnou otázku klade papež Jan Pavel II. v encyklice *Ut unum sint*: *Quanta est nobis via? Jak daleká je ještě naše cesta?*¹¹ Papež jmenuje šest problémů, v nichž je třeba dosáhnout shody (čtyři z nich jsou zřejmě z katolické reakce na tzv. limský dokument o křtu, eucharistii a ordinovaném úřadu): Písmo a tradice; eucharistie a sakramentalita; ordinace; magisterium; Maria; role papežství. Jiné konfesní tradice mají jistě své zvláštní seznamy teologických témat, jež musí být vyřešena dřív, než vstoupíme do třetí fáze ekumenického hnutí, např. episkopát, ospravedlnění, konciliarita. Avšak ptáme se: Jak dalece je na základě dohod již dosažených možno i v těchto otázkách strpět různost vyjádření a pojetí jako legitimní divergenci? Což nás „bytí v Kristu“ nenutí podstoupit riziko koinónie nejdříve – a pak teprve pracovat na obsáhlejší teologickém vyjádření? Tak tomu bylo v případech některých církví, jež se sjednotily, aniž měly před vstupem do unie vypracovánu teologickou shodu ve všech otázkách (např. Church of South India nebo Church of Australia).¹²

Na 3. konzultaci o eklesiologii a etice upozornil John de Gruchy na vliv mimodoktrinálních faktorů, které v Jižní Africe znemožnily společenství mezi církvemi: „Církve se nemohly spojit, protože kopírovaly sociální reality silně hierarchizované země. Z téhož důvodu se rozštěpily, protože tyto faktory se často ukázaly jako silnější, než všechno přesvědčení o jednotě křesťanů v Kristu, zvláště ve chvílích krizí v národě.“¹³

⁹ Iain Crichton Smith, *Collected Poems*, Manchester 1992, 9.

¹⁰ Konflikt – konkurence – koexistence – komparace – kooperace – konsensus – kompletarita – závazek – konverze – koinónia.

¹¹ *Ut unum sint* (1995), odst. 77-79.

¹² V dohodách, jež vedly ke sjednocení církví, pozorujeme v zásadě dvojí metodu: 1) Souhlas vstoupit do unie – a teprve následně zformulovat společné vyznání víry, vyrůstající z nového kontextu společného svědectví (Church of South India). 2) Formulace společného vyznání před vstupem do unie (např. Church of North India).

Faktory ekonomické, sociální, politické, rasové i osobní sehrály dominantní roli v dějinách rozdělení církví a jsou i nadále faktory štěpícími. Ukazuje se to například tam, kde plány na spojení církví troskotají nebo končí pouhými dohodami o kooperaci. Kvalita společenství církví je neustále snižována nacionalismem a etnicitou uvnitř i vně konfesijních tradic. Vzpomínky „naši“ komunity na „druhé“ komunity snižují naši schopnost vyjádřit plněji vzájemné společenství obou komunit; vzpomínky na bolest, strádání, způsobené nám druhými a ospravedlňované pseudoteologicky. Těmto faktorům neříkáme již „neteologické“, nýbrž přiměřeněji: mimodoktrinální; jsou totiž hluboce teologické a je třeba je během cesty k jednotě podrobit teologické reflexi. Musíme se pokusit o smíření historické paměti, aby tyto faktory nesnižovaly naši schopnost viditelné jednoty.

Biskup Olivier Tomkins, jeden z architektů druhé fáze ekumenického hnutí v Lundu 1952, ke konci svého života smutně poznamenal: „Církev nemají větší odvalu, lásku a nesobeckost, než každá jiná instituce, odvalu změnit struktury, vzdát se moci a odloučit se od vlastních zájmů.“¹⁴ A patriarcha Athenagoras zdůraznil v proslulém interview s Olivierem Clémentem: „To, co církvím nejvíce chybí, je duch Kristův, pokora, odhlédání od sebe samých, nezištná otevřenost pro druhé, schopnost vidět na druhých to nejlepší. Jsme bázlivi, chceme zachovat věci překonané proto, že jsme jim byli zvyklí, za konvenčními výrazy pokory skrýváme ducha pýchy a moci.“¹⁵

Máme-li realisticky reagovat na výzvu ke konverzi a transformaci, musíme se vyrovnat s tímto strachem před změnou identity.

Jde o kenótickou eklesiologii, která je vyjádřena ve zprávě I. sekce 5. světové konference pro víru a řád v Santiagu de Compostela (1993): „K dynamickému procesu koinónie patří uznání lidské komplementarity. Jako jednotlivci i jako komunity jsme konfrontováni s druhými v jejich jinakosti: teologicky, etnicky, kulturně. Koinónia vyžaduje pozornost k druhému a ochotu mu naslouchat a pochopit jej. V tomto dialogálním procesu, kde je v setkání každý proměňován, si přivlastňujeme historii mnohých akcí, reakcí a rozdělení, během nichž se jedni definovali v protikladu k druhým... To rovněž implikuje, že jeden na sobě nese bolesti i zranění druhého a v pokání, odpuštění a obnově přebírá odpovědnost za toto utrpení... Je to vždy proces bolestný, je výzvou našemu stylu života, našim názorům,

¹³ Church Unity, Moral Formation and Democratic Transformation (neuveřejněný text, s. 3).

¹⁴ Cituje Ronald Preston, *Confusion in Christian Social Ethics*, London 1994.

¹⁵ Olivier Clément, *Dialogues with Patriarch Athenagoras*, cit. v : René Girault, *Fifty Years...*(pozn. 7).

způsobům myšlení, naší zbožnosti... Vyžaduje kenósi, sebevyprázdnění a sebevzdání. Tato kenóse... nás činí zranitelnými – ale to není nic jiného a nic více, než věrnost Ježíšově zranitelné službě a jeho smrti, kterou usiloval vrátit lidi do společenství s Bohem i s druhými lidmi. On je model a vzor smíření, jež vede ke koinónii. Jako jednotlivci i jako církve jsme povoláni k budování koinónie cestou kenóse.¹⁶

Třetí fáze ekumenického hnutí zve církve na cestu kenóse. Výzva ke koinónii, výzva stát se svátostným znamením transfigurace světa podle Božího záměru, je zde kvůli světu a celému stvoření. Výzva ke kenósi se týká všech církví. Její ústřední snahou je stanout v události společné vzpomínky a naděje Ježíše Nazaretského.¹⁷

Tato výzva ke kenózi – současný papež to nazývá „konverzí srdce“ – se sice týká všech církví, ale v kontextu evropském má specifické rysy. Evropa je místem, kde vznikla četná rozdělení mezi církvemi a odkud byla exportována. Má tedy zvláštní odpovědnost za překonávání rozdělení a smíření historické paměti.

Za hranicemi krajiny, kterou známe

Mluvíme-li o krizi ekumenického hnutí, mluvíme o jednom aspektu bolesti růstu. Ekumenické putování má deset stadií od konfliktu ke koinónii. Zatím byly uplatněny metodologie komparace a konsensu. Údajná krize spočívá v tom, že pro další růst bude potřeba nové metodologie – metodologie konverze – a nové eklesiologie – eklesiologie kenótické. K této transformaci patří, že to, co důvěrně známe, postavíme do nového horizontu, a tak vykročíme za hranice známé krajiny. Tímto vzájemným přijetím a novým uspořádáním našeho života a našich institucí dáme ostatnímu lidstvu signál životního stylu kenóse a staneme se svátostným znamením světa, který Bůh zamýšlí.

Mám za to, že toto je výzva, která je před námi.

*Konvokační přednáška na Evangelické teologické fakultě 29. 2. 2000.
Mírně kráceno. Přel. P. Filipi.*

¹⁶ G.Gassmann a D. Heller (ed.), Santiago de Compostela 1993, Frankfurt 1994, 220n.

¹⁷ Vzpomínka, paměť a naděje jsou ústředními prvky referátů programu "Eklesiologie a etika". H. Richard Niebuhr zdůrazňoval, že mírou naší jednoty je míra naší společné vzpomínky (paměti). Sr. H.R.N., The Meaning of Revelation, New York 1941, 115). K významu pojmu "anamnesis" sr. mé pojednání "Healing the Violence: Christians in Community" in: Mid-Stream 35, 1966, 163-176.